

HiERONIM SZCZEGÓŁA

**GERMANIZACJA NAZW NA TERENIE OBECNEGO WOJEWÓDZTWA
ZIELONOGÓRSKIEGO W LATACH 1937—1941**

Znany jest powszechnie fakt niemczenia w ciągu stulecia nazw miejscowości na dawnych ziemiach polskich nad Odrą. Wiadomo również, że mimo procesu germanizacji, wiele nazw miejscowości zachowało aż do 1945 r. swój pierwotnie polski charakter. Interesujące jest natomiast, że ów proces germanizacji nazw był przez Niemców prowadzony systematycznie aż do ostatnich dni ich panowania na Śląsku, Pomorzu, Ziemi Lubuskiej oraz na Warmii i Mazurach. Okazuje się także, że proces ten przybrał szczególnie duże rozmiary w ostatnich latach hitleryzmu. Współcześni germanizatorzy z lat trzydziestych XX stulecia byli bardziej gorliwi i konsekwentni w zacieraniu śladów polskości, niż ich poprzednicy. Wystarczy zestawzić dla ilustracji cztery daty i cztery odmiany kilku nazw:

1290 Przedemost1)	1936 Friedemost	1941 Vorbrücken	1945 Przedmoście
1345 Gorka	1936 Gurkau	1941 Bismarckshöhe	1945 Górka
1245 Cridlowice	1936 Kreidelwitz	1941 Lindenbach	1945 Krzydłowice
1305 Dobrseiowitz	1936 Doberwitz	1941 Gutendorf	1946 Dobrzejowice
1323 Grabik	1936 Grabig	1941 Kaltenfeld	1945 Grabik
1305 Zameczno	1936 Samitz	1941 Buschacker	1945 Zameczno
1432 Komornik	1936 Kummernick	1941 Eichbach	1945 Komorniki
1254 Clembanovici	1936 Klemnitz	1941 Roggendorf	1945 Kłębanowice
1305 Leschowiczi	1936 Leschkowitz	1941 Fähreichen	1945 Leszkowice
1331 Trebitsch	1936 Trebitsch	1941 Rodetal	1945 Trzebcz
1290 Jaczow	1936 Jätschau	1941 Friedenshagen	1945 Jaczów
1357 Wilcow	1936 Wilkau	1941 Wolfau	1945 Wilków
1305 Crzepowo	1936 Schrepau	1941 Schwarztal	1945 Krzepów

Ukazane wyżej przykłady (nazwy pochodzą z powiatu glogowskiego) nie stanowią bynajmniej wyjątku. Świadczą natomiast, że o ile trzeba było aż 600 lat, aby z polskiego „Grabik” uczynić niemczone „Grabig” to wystarczyło jedno hitlerowskie zarządzenie aby z „Grabig” uczynić „Kaltenfeld”.

Czytelnika niemieckich urzędowych spisów miejscowości z lat 1935—1944 zadziwiałaby ilość zmian nazw miejscowości zwłaszcza na Śląsku oraz Warmii i Mazurach. Również i mapy niemieckie z tego okresu potwierdzają to zjawisko. Szczególnie nasilenie „chrztów” miejscowości dało się zauważyć tuż przed II wojną światową i zaraz po jej rozpoczęciu²⁾.

Proces germanizacji nazw miejscowości leżących w powiatach wchodzących obecnie w skład województwa zielonogórskiego, nie przebiegał w tych ostatnich latach jednakowo. Był on nasilony zwłaszcza w tych powiatach, w których występowały wyraźne sprzeczności narodowościowe i gdzie proces germanizacji nazw był słabo zaawansowany. Dotyczy to zwłaszcza powiatów glogowskiego, sulechowskiego i zielonogórskiego.

Czymś zupełnie wyjątkowym jest zjawisko masowego zmienienia nazw w powiecie głogowskim. Na 109 gromad³⁾, zmieniono w latach 1937—1941 nazwy w 75 wypadkach, co stanowi 64,2 procenta miejscowości. Zmieniono prawie wszystkie nazwy, które zawierały jeszcze jakieś pierwiastki języka polskiego. Warto jednak podkreślić, że nie odważono się na zmienienie nazwy samego Głogowa. Tak masowa akcja wiąże się niewątpliwie z ogólną sytuacją polityczną w tym powiecie, polegającą na stałym słabnięciu wpływów niemieckich i masowemu zjawisku „Ostflucht⁴⁾”. Poznanie rozmiarów tej akcji ułatwiają dwa urzędowe niemieckie wydawnictwa: „Müllers Grosses Deutsches Ortsbuch” z października 1936 r.⁵⁾ i „Schlesisches Ortschaftsverzeichnis” z 1941 r.⁶⁾. Pierwsze wydawnictwo zawiera jeszcze nazwy niezupełnie zgermanizowane, a drugie przynosi już zupełnie nowe. To ostatnie wydawnictwo zawiera na końcu, na blisko 80 stronach zmiany nazw na Śląsku w latach 1912—1940. Rok 1912 jest tutaj jednak niewątpliwie użyty tylko dla zamaskowania rozmiarów akcji germanizacji nazw w latach 1937—1941, gdyż prawie wszystkie umieszczone tam zmiany nazw miejscowości obecnego województwa zielonogórskiego zostały dokonane właśnie w interesujących nas latach.

„Müllers Grosses Deutsches Ortsbuch” zawiera na końcu ciekawy suplement. Nosi on tytuł: „Verzeichnis der abgetretenen orte mit ihrer deutschen und nunmehrigen fremdländische Bezeichnung⁷⁾”. Ów spis obejmuje około 4 tysięcy miejscowości leżących poza ówczesnymi granicami Niemiec, do których Niemcy rościli sobie pretensje. Ma się rozumieć, że najwięcej wymieniono miejscowości polskich (całe województwo poznańskie, katowickie, bydgoskie, gdańskie i część łódzkiego). Z tego wykazu można się m. in. dowiedzieć, że takie nazwy jak: Poznań, Gniezno, Bydgoszcz, Toruń, Gdynia, Leszno, Katowice czy Kruszwica są „obecnymi nazwami obcymi” a „właściwe nazwy tych miast brzmią: Bromberg, Gnesen, Posen, Thorn, Gdingen, Lissa, Kattowitz i Kruschwitz. (!) Oprócz miejscowości polskich znajduje się w tym wykazie także po kilkaset miejscowości leżących na terenie: Belgii, Danii, Francji, Czechosłowacji i b. obszaru memelskiego.

Umieszczenie tych nazw w urzędowym wydawnictwie już w 1936 r. świadczyło niezbitnie o dużych apetytach ówczesnych niemieckich rewizjonistów. Popularyzacja niemieckich nazw miejscowości z terenów graniczących z Niemcami oraz masowa germanizacja nazw o zachowanym polskim brzmieniu na terenie b. Rzeszy były rezultatem realizacji programu nacjonalistycznej propagandy.

Zamieszczone niżej trzy „Wykazy” ilustrują dokładnie metody germanizacji nazw i w zasadzie nie wymagają komentarza. Jak wspominałem dziwić tylko muszą rozmiary tej akcji w powiecie głogowskim. Wykaz „4. Przykłady germanizacji...” przynosi zgodnie z tytułem tylko wybrane przykłady. Nadmienić należy, że wszystkie zmiany dokonywane były na podstawie poufnych zarządzeń (nie ma ich w żadnych urzędowych „Amtsblättern”), dlatego dość trudno przychodzi ustalić całkowite rozmiary owej akcji. Poufność tych zmian sprawiła kłopoty nawet wydawcom niemieckich spisów miejscowości⁸⁾. Nie ulega wątpliwości, że nowo wprowadzone nazwy niemieckie na pewno nie przyjęły się zupełnie wśród miejscowej ludności, gdyż nie sprzyjał temu ani okres wojny, ani też krótkotrwałość używania tych nazw (3—4 lata)⁹⁾.

Rok 1945 położył kres owej wielowiekowej, stale wzrastającej germanizacji polskiego nazewnictwa na Ziemiach Zachodnich. Zniknęły wszędzie potworne germanizmy i nazwy nie mające żadnego uzasadnienia historycznego czy geograficznego. Przywrócono znów starą polską szatę nazwiczną¹⁰⁾.

Materiały i źródła

**Germanizacja nazw miejscowości powiatu glogowskiego
w latach 1937—1941¹¹⁾**

Nazwa z 1936 r.	Nazwa z 1941 r.	Obecna nazwa polska
Altstrunz	Deutscheck	Stare Strącze
Bautsch	Ehrenfeld-Krone	Bucze
Beichau	Oderhorst	Biechów
Beitsch	Hangwalde	Bycz
Bielawa	Lindenkranz	Bielawy
Bösau	Friedrichslager	Bodzów
Denkwitz	Buchenhang-Wiesenthal	Dankowice
Doberwitz	Gutendorf	Dobrzejowice
Drogelwitz	Eichendamm	Drogłowice
Druse	Wiesenbusch	Droże
Goile	Rodenheide	Gola
Golgowitz	Eberwald-Eichendamm	Golakowice
Grabig	Kaltenfeld	Grabik
Grochwitz	Heidegrund	Grochowice
Gross Gräditz	Hochkirch Burgdorf	Grodziszczce
Gross Würbitz	Dreidorf	Wieżbnice
Gurkau	Bismarckshöhe Nord	Górka
Gusitz	Schenkfeld	Guzice
Gustentschel	Hahnenfeld	Kurowice
Iglowitz	Vorwerk Roggenfelde	Iglowice
Jätschau	Friedenshagen	Jaczów
Kattschütz	Wüchland	Kaczyce
Klautsch	Seehagen	Klucze
Klein Gräditz	Niederfeld	Grodziec Mały
Klein Würbitz	Weidendorf	Wierzbniczki
Klemnitz	Roggendorf	Kłębanowice
Kosiadel	Dammfeld-Grünau	Kozie Doły
Kotzemeuschel	Dammfeld	Chociemyśl
Kottwitz	Nieder Fähreichen	Kotowice
Krempine	Aufzug-Neuacker	Krępina
Kriedelwitz	Lindenbach	Krzydlowice
Krolkwitz	Weissfurt	Królikowice
Kummernick	Eichbach	Komorniki
Kutschwitz	Vorwerk Gutendorf	Kopciowice
Leschkowitz n. Kottwitz	Fähreichen	Leszkowice
Leschkowitz	Ober Fähreichen	Leszkowice Górne
Malschwitz	Wiesenberge	Małoszowice
Mangelwitz	Buschacker-Eschenhagen	Domaniowice
Mosswitz	Brückenfeld	Moszowice
Musternick	Herzogtal	Moskorzyn
Neu Quilitz	Neu Marienquell	Kwieliczki
Neu Wilkow	Neu Wolfau	Nowy Wilków

Materiały i źródła

Nazwa z 1936 r.	Nazwa z 1941 r.	Obecna nazwa polska
Nieder Polkwitz	Sandhofen	Polkowice Dolne
Nosswitz	Urstetten	Nosocice
Ober Zarkau	Ober Wersten	Żarków Górny
Polkwitz	Heerwegen	Polkowice
Porschütz	Altwaser-Wiesengrund	Proszyce
Priedemost	Vorbrücken	Przedmoście
Pürschen	Würchland	Piersna
Quaritz	Oberquell	Gaworzyce
Quillitz	Marienquell	Kwielice
Rauschwitz	Rauschenbach	Ruszwice
Rietschütz	Roggenfelde	Rzeczycza
Salisch	Hinterwald	Zalesie
Samitz	Buschacker	Zameczno
Schlawa	Schlesiersee	Sława
Schloin	Ziebern-Weizenau	Słone
Schmarsau	Friedenshagen-Vogtshagen	Smardzów
Schrepau	Schwarztal	Krzepów
Sieglitz	Bismarckhöhe	Szczyglice
Tarnau	Dornbusch	Tarnówek
Tschirnitz-Wegnersau	Ehrenfeld	Czerńczyce
Tschopitz	Klettental	Sobczyce
Tschepplau	Lengemark	Krzepielów
Trebitsch	Rodetal	Trzebcz
Weckelwitz	Grünbach	Wiekowice
Weichnitz	Henzegrund	Witanowice
Weidisch	Urstetten	Widziszów
Wilkau	Wolfau	Wilków
Würchwitz	Haselquell	Wierzchowice
Zarkau	Wersten	Żarków
Zerbau	Lerchenberg	Serby
Zöbelwitz	Friedrichslager-Zöbeln	Sobolice

Materiały i źródła

Germanizacja nazw miejscowości powiatu zielonogórskiego w latach 1937 — 1941

Nazwa z 1936 r.	Nazwa z 1941 r.	Obecna nazwa polska
Drentkau	Beatental	Drzonków
Drehnow	Dorotheenhof Vw.	Drzeniów
Deutsch Nettkow	Strassburg a. d. Oder	Nietkowice
Droniki	Fleiswiese	Droniki
Droschkau	Feldmühle	Droszków
Gebietze	Siedlersruh	Gębice
Gross Dobritsch	Grossboberau	Dobroszów Wielki
Janny	Fliederthal	Jany
Läsgen	Jarkeshaus	Laski
Lupitze	Ostweide	Łupice
Niebusch	Bergewald	Niwiska
Ochelmühle	Sturmühle	Ochlinek
Paganz	Kleinwiesdorf	Pajęczno
Popowitz	Gutental	Popowice
Saabor	Fürsteneich	Zabór
Sawade	Eichwaldau	Zawada
Tschirkau	Rehwald	Sterków
Wilze	Wolfsheide	Wilcze
Woitscheke	Schaferberg	Wysokie

Germanizacja nazw miejscowości powiatu sulechowskiego w latach 1937 — 1941 ¹²⁾

Nazwa z 1936 r.	Nazwa z 1941 r.	Obecna nazwa polska
Alt Jaromierz	Alt Hauland	Jaromierz Stary
Chwalim	Altreben	Chwalim
Gross Posemukel	Gross Posenbrück	Podmokle Wielkie
Hohwelze	Gabelsdorf	Bełcze
Jeschane	Seeblick	Jesionka
Karschin	Grossheiden	Karszyn
Karsch Vw.	Fiedlershorst	Karszynek
Klein Posemukel	Klein Posenbrück	Podmokle Małe
Kramzig	Kremmensee	Stare Kramsko
Neu Jaromierz	Neu Hauland	Jaromierz Nowy
Neu Kramzig	Kleisdorf	Nowe Kramsko
Podligar	Obraberg	Podlegórz
Polame	Borkenhag	Połomie
Polke	Waldhorst	Pólko
Radewitsch	Früchtenau	Radowice
Sedczyn	Eichenbaum	Siadca
Striemehne	Kiefernhorst	Strumiany
Schoslawe	Rehfelde	Susłów
Schosnoske	Wiesenu	Sosnówka
Tschieherzig	Odereck	Cigacice
Woynowo	Reckenwalde	Wojnowo

Materialy i źródła

Przykłady germanizacji nazw miejscowości w latach 1937 — 1940 w pozostałych powiatach województwa zielonogórskiego

Nazwa z 1936 r.	Nazwa z 1940 r.	Obecna nazwa polska	Powiat
Alt Tschau	Trockenau	Stare Żabno	nowosolski
Alt Tschöpel	Lindhain	Stare Czaple	żarski
Buschkamp	Friederichslust	Kępa Zagajna	strzelecki
Borek	Waldeck	Borek	strzelecki
Czettritz	Zettritz	Ciecierzycze	gorzowski
Deutsch Sagar	Boberhöhe	Nowy Zagór	krośnieński
Dobersaul	Schönrode	Dobrosulów	krośnieński
Dubrow	Eichenhagen	Dąbrowa	lubski
Goray	Eibendorf	Goraj	skwierzyński
Kaza	Waldluch	Koza	skwierzyński
Klein Dobritsch	Kleinboberau	Dobroszów Mały	lubski
Klinkwitz	Neudorfer Wiesen	Klinkowice	skwierzyński
Krinitz	Warthetal	Skrzynice	skwierzyński
Neu Tschau	Schliefen	Nowe Żabno	nowosolski
Neu Tschöpel	Birkenstadt	Nowe Czaple	żarski
Niemaschkleba	Lindhain	Chlebowo	gubiński
Orlowce	Adlerhorst	Orłowce	skwierzyński
Pretznicka	Waldrand	Przeczniczka	żarski
Puschkau	Hirtenau	Puszków	żagański
Rybojadel	Hoffmannstal	Rybojady	międzyrzecki
Sagajuza	Bergfrieden	Zagajnica	żarski
Schenawe	Schönforst	Szreniawa	wschowski
Schmagorei	Treuhofen	Smogóry	sulęciński
Schussenze	Ostlinde	Ciosaniec	wschowski
Skyren	Teichwalde Mark	Skórzyn	krośnieński
Stalun	Schönfelde	Stołuń	międzyrzecki
Toppersche	Schneidemühle	Toporowiec	świebodziński
Tschöppeln	Topferstedt	Czaple	żarski
Tzchernow	Schernow	Czarnów	gubiński
Tzchernowitz	Schwernitz	Czarnowice	gubiński
Tzchernsdorf	Schernsdorf	Czersk	gubiński
Wendisch Musta	Birfahre.	Mosty	żarski
Wendisch Sagar	Bobertal	Stary Zagór	krośnieński
Wossinka	Erlengrund	Osinka	żarski
Zielomischel	Wilhelmstal	Zielomyśl	międzyrzecki
Zschiegern	Schiegern	Przyborowice	gubiński

PRZYPISY

1. Wszystkie daty umieszczone w pierwszej rubryce pochodzą z poszczególnych tomów wydawnictwa źródłowego „Codex Diplomaticus Silesiae”, a zebrane są w „Geschichte der Stadt Glogau und des Glogauer Landes” Juliusa Blaschkego, Glogau 1913 s. 21 – 23.
2. Por. H. Szczegóło: artykuł „Nazwa nie jest pustym dźwiękiem”, Gazeta Zielonogórska nr 294 z 10. XII. 1960 r.
3. Dotyczy powiatu glogowskiego w granicach administracyjnych z 1944 r.
4. Por. J. Stępczak „Poufny memoriał niemiecki z roku 1937 o położeniu powiatu glogowskiego”, Poznań 1959 r.
5. Müllers Grosses Deutsches Ortsbuch. Sechste neubearbeitete und erweiterte Auflage. Post- und Ortsbuchverlag, Wuppertal – Nächstebreck 1936.
6. Schlesisches Ortschaftsverzeichnis Teil I, 13 Auflage, Breslau 1941.
7. Müllers Grosses Deutsches Ortsbuch, s. 1220 – 1237.
8. j. w. s. 1.
9. S. Urbańczyk, „Polskość nazw miejscowych”, w pracy zbiorowej „Ziemia Lubuska” Poznań 1950, s. 203.
10. W. Pasterniak i H. Szczegóło przygotowują obecnie „Słownik historyczny i etymologiczny nazw Ziemi Lubuskiej”, który w pełni odsłoni pierwotnie polską szatę nazewnictwa Nadodrza.
11. Nazwy z roku 1936 we wszystkich wykazach pochodzą z cytowanego „Müllers Grosses Deutsches Ortsbuch”. Nazwy z 1941 r. w wykazach 1 – 3 pochodzą z „Schlesische Ortschaftsverzeichnis”, a w wykazie 4. z „Amtliches Gemeindeverzeichnis für das Deutsches Reich auf Grund der Volkszählung 1939”, Berlin 1940. Nazwy polskie pochodzą ze „Słownika nazw geograficznych Polski Zachodniej i Północnej oprac. przez prof. S. Rosponda, Wrocław 1951 r.
12. Pasterniak w pracy pt. „Nazwy miejscowości powiatu sulechowskiego” Rocznik Lubuski t. I Zielona Góra, s. 108, podaje rok 1850, jako rok, w którym podane niżej nazwy nie były jeszcze zupełnie zgermanizowane. Jak się okazuje datę tę należy przesunąć o około 90 lat. Powiat sulechowski powstał dopiero w 1950 roku z miejscowości należących do powiatu zielonogórskiego i świebodzińskiego.